

TEMA-ARTIKEL

Kan konservativa salafister motverka radikalisering?

Evin Ismail

Salafismen, en starkt konservativ inriktning av islam, har utpekats som inspirationskälla till terrordåd och orsak till att muslimer ansluter sig till jihadistiska grupper. Men exempel från svenska förorter visar att det inte gäller för alla grupperingar. Sociologen Evin Ismail har undersökt salafistiska företrädare i Järva där det pågår ett aktivt arbete mot våldsbejakande islamism. Ismail hävdar att det är viktigt att skilja mellan de olika grupperingarna i Sverige. Att kunskapen om salafismen fortfarande är så liten beror på en ovilja att erkänna att den numera är en ofrånkomlig del av det svenska samhället.

Ungefär en tredjedel av IS-terroristerna från Sverige kommer från Göteborg och en fjärdedel är från Stockholm. Varför har fler ungdomar från Göteborg än från Stockholm anslutit sig till IS? En möjlig förklaring fick jag nyligen av en ungdomsvärd i Husby. Den unge mannen berättade att anledningen till att så få från Järvaområdet har åkt till Syrien är att det finns en Saudidominans bland de muslimska föreläsarna där, och att de alltsedan Syrien-krigets start har avrått ungdomar från att åka dit. ”I Göteborg har de andra sorters föreläsare”, säger ungdomsvärden.

I Järvaområdet har det sedan 2012 pågått ett arbete mot rekrytering till extrema grupperingar i Syrien. Boende i området, polisen och civilsamhället har känt till detta, men det har inte nått ut till en bredare allmänhet, trots verksamhetens angelägenhet.

Järvasalafisternas föreläsare är unga, har ofta växt upp i Sverige eller är konvertiter till islam, och har som sagt en stark anknytning till Saudiarabien. På nätet har de lagt ut flera videor som berör

ämnet extremism och de har även arbetat praktiskt med att hindra ungdomar från att ansluta sig till IS. Den officiella linjen från saudiskt salafistiskt håll i Sverige, främst i Stockholm, där de är starkast, har varit att avråda och stoppa ungdomar från att ansluta sig till IS. De är även emot al-Qaida.

Saudidominansen innebär att den salafism som lärs ut i Saudiarabien, en ytterst konservativ tolkning av islam, även förkunnas i Järva. Ungdomar som vistas i dessa kretsar åker ofta till Saudiarabien för att studera islam vid Medinauniversitetet. Tillbaka i Sverige predikar ett fåtal av dem.

Internationellt har det länge funnits en diskussion om huruvida det är verksamt att använda icke-våldsbejakande salafister för att motverka jihadistrekrytering. I Sverige finns ännu ingen forskning om denna fråga. Som Thomas Hegghammer nämner i intervjun med Johannes Heuman härintill, finns det i ett långsiktigt perspektiv risk för motsatt effekt: eftersom de våldsbejakande salafisterna till stor del delar ideologisk grund med de icke-våldsbejakande salafisterna, kan man befara att ungdomar som först tyr sig till den fredliga tolkningen av ideologin sedan kan bli mer benägna att ta till sig den våldsamma. Ett motargument är att icke-våldsbejakande salafister är bäst lämpade att motverka den våldsbejakande tolkningen, eftersom de har mest kunskap om salafismen och därmed uppfattas som mer trovärdiga och därför har större möjlighet att påverka den känslomässiga dimensionen. När det gäller Hegghammers kommentar att salafister sprider en offermentalitet så stämmer det inte in på alla; Järvasalafisterna till exempel uppmanar till att ta eget ansvar och vara laglydig.

De tar förvisso upp att muslimer på olika sätt är utsatta, eftersom det är en verklighet som många av dem möter. Det är dock inte föreläsningarnas centrala fokus. Konspirationsteorier om att det pågår ett krig mot islam och att muslimer är IS främsta propagandakort, men sådana idéer torgförs inte av Järvasalafisterna. Att inte erkänna att det finns rasism mot muslimer är emellertid också det en extrem hållning, som inte gynnar arbetet mot extremism, eftersom många muslimska ungdomar inte känner igen sig i den beskrivningen. För att vara trovärdig måste man utgå från deras verklighet och ge förklaringar, nyansera och ge nycklar för att övervinna fördomar och hinder. På så sätt blir ungdomarna mer motståndskraftiga när de möts av propagandan och konspirationsteorierna.

Olika salafistiska grupperingar finns i Sverige och består till stor del av yngre personer, många uppvuxna i svenska förorter och präglade av den kultur som vuxit fram där. Forskning om och annan typ av granskning av dessa miljöer är ännu begränsad och i den svenska debatten tenderar viktiga distinktioner mellan de olika grupperingarna att försvinna. En ökad kunskap om skillnaderna hjälper oss att förstå hur man känner igen IS-rekrytering och minskar risken för att muslimer blir behandlade som ett enhetligt kollektiv.

I denna artikel närmar jag mig den salafistiska miljön i Järva med hjälp av salafisternas föreläsningar och egna intervjuer. Jag vill försöka förstå hur man arbetar och vad som skiljer denna miljö från kontexten i Göteborg, som domineras av våldsbejakande, "takfiristiskt"¹ inriktade föreläsare och belysa de interna konflikter som finns mellan Järvasalafisterna, Göteborgstakfiristerna och Muslimska brödrskapet.

Järvasalafisterna

Salafismen är en inriktning inom islam som vill praktisera religionen såsom dess utövare tolkar att de tre första generationerna av muslimer som kom efter profeten Muhammed gjorde. Det finns olika tolkningar av salafismen, vissa är fredliga och vissa tror på våldsamt jihad. De senare finns till stor del i Göteborg och exempel på deras tillvägagångssätt kommer längre fram i texten. Gemensamt är att de är mycket konservativa och att kvinnors utrymme i dessa miljöer är starkt begränsat.

En av de världsledande forskarna på ämnet, Quintan Wiktorowicz, har delat in salafismen i tre olika grupper: "the purists", "the politicians" och "the jihadis"². "Purists" tror på icke-våldsamma metoder och kunskap och anser att politik leder till negativa avvikelser i tron. "Politicians" menar att salafismen ska appliceras på politiken, eftersom de anser att det är viktigt att lagstiftningen utgår från Guds ord. Jihadisterna intar en militant position och menar att den nuvarande situationen kräver våld och revolution.

Wiktorowicz framhåller att salafister delar en gemensam religiös grund, men att olikheterna mellan de tre grupperna infinner sig när religionen ska tolkas och appliceras på nya frågor och problem. Skillnaderna utgår enligt Wiktorowicz från den kontextuella analysen, inte från själva tron. Den religiösa grund som alla

salafister delar är främst idén om tawheed som innebär att: 1) Gud är den som har skapat allt. 2) Att Gud är överlägsen och helt unik. 3) Att endast Gud har rätt att bli dyrkad.

Järvasalafisterna är "purists". De är inte intresserade av politik utan betraktar det som ett värdefullt ämne. De är fokuserade på teologi och på att förbättra sina karaktärer. Salafisterna har föreläst i över 20 år i Järvaområdet och i södra Stockholm. Föreläsningarna är på svenska och ungdomar från hela landet ser dem live på nätet eller i videor på Youtube.

Salafisterna är öppna med sitt budskap, men svåra att komma in på livet för en utomstående. De talar ogärna med journalister. Efter flera försök får jag dock kontakt med en av dem, låt oss kalla honom "Omar", som svarar artigt på mitt mail. När vi senare träffas säger han att han reagerade på mitt muslimska efternamn och jag tänker att det kanske var på grund av det som han gick med på att ses. Vi sätter oss ute på en parkbänk på Södermalm med utsikt över staden. Jag vill framför allt få svar på de känsliga frågorna, om hur de ser på styret i Saudiarabien. Men han vill i stället tala om livet och religionen, och mot bakgrund av en vacker solnedgång kom det att bli ett långt samtal om just det.

Efterhand förstod jag att vårt samtal var typiskt för just "purists-salafister". Vi diskuterar inga ytliga ämnen och jag får absolut inte fotografera honom. Sådan detaljstyrning av vardagen är viktig för dem. Att fotograferas innebär bland annat att imitera Guds skapelse och när man äter finns det regler för vilken hand man ska äta och dricka med. När några ungdomar går förbi och skämtsamt svär till varandra ser jag på Omar att han misstycker. Inget onödigt bör sägas, och man bör särskilt inte svära.

När jag insåg att Omar inte skulle svara på mina frågor närmade jag mig i stället "Monir", som tidigare har varit aktiv bland Järvasalafisterna, men inte längre är det och därför kan tala friare. Att lämna denna grupp får oftast inga större konsekvenser. Jag träffar honom på ett fik på Södermalm. Ägaren har redan frågat mig varför jag tittar på skäggiga män på Youtube hela dagarna och jag berättar att jag skriver på en text om dem. När Monir kommer dit får vi ett avskilt bord längst in i kaféet där vi kan tala ostört.

Monir börjar med att berätta för mig om hur Järvasalafisterna arbetar. Medan IS-sympatisörerna undviker salafisterna, som de

anser vara lakejer åt Saudi, vill salafisterna i stället närma sig motparten och förändra deras inställning. När en våldssympatisör eller en väldigt politiskt engagerad person kommer till Järvasalafisternas föreläsningar, försöker de hjälpa denne att komma bort från dessa idéer. De börjar med att försöka få till stånd en överenskommelse med personen i fråga om att allt som görs i islams namn måste ha en grund i islam. Sedan förklarar de sin ståndpunkt att IS ideologi inte har sin grund i islam med hjälp av olika religiösa källor och hänvisningar till lärdas tolkningar som förbjuder våldshandlingar.

Också föreläsningarna mot extremism fokuserar till stor del på teologiska argument mot IS och al-Qaida. På Järvasalafisternas hemsida islam.nu varnar man i ett flertal föreläsningar öppet för IS. En timplång föreläsning har titeln ”Varför vi INTE följer Isis, al-Qaida, boko haram etc!”. I den föreläser två personer som är utexaminerade från Medinauniversitetet. En av dem inleder med att säga att han inte gör detta för att han skall få bidrag eller för att någon har bett honom göra det, han gör det för Guds skull. Det är uppenbart att detta är en kritik som föreläsarna ofta möter. Takfiristiska grupperingar anklagar de lärda för att vara ”köpta” och därför inte föra fram den ”sanna” kunskapen. Vissa ungdomar lyssnar endast till de lärda när det gäller andra ämnen än jihad och takfir.

Föreläsaren säger att redan profeten Muhammed varnade för vissa sekter som skulle komma och att de lärda i modern tid sedan 60 år har varnat för dem. Han fortsätter med att berätta att de IS-sympatisörer som han har träffat ofta inte kan arabiska, att de inte har studerat under många år med de lärda eller på islamiska universitet. Föreläsaren fortsätter: ”Man ska vara väldigt försiktig med vem man tar kunskap ifrån, det här handlar om vår religion. Men vad har hänt? Folk går ut på internet och tar kunskap från folk som har konton på Facebook som du inte vet vem de är. Vissa har gömt sitt ansikte och vissa har falska bilder och namn. De poppar upp i två, tre månader, skriver en massa saker och försvinner.”

Föreläsaren ser ungdomar som ansluter sig till IS som vilseledda. Han tar upp ett exempel på en person som anslutit sig till terrorgruppen och menar att om han vid ett tidigare tillfälle frågat vederbörande om det är fel att mörda hade denne svarat ja, men nu hade han blivit lurad. Föreläsaren fortsätter: ”Jag vet själv när man var yngre, man ser förtryck, man ser muslimer i underläge och man

blir ledsen. Det är klart att man blir ledsen men när man inte har kunskap vet man inte hur man ska hantera den här sorgen och vidtar då fel åtgärder och sympatiserar med fel slags folk bara för att de tänker att de gör något åt saken.”

Detta citat visar att föreläsaren erkänner att det kan finnas en känslomässig grund till att ungdomar lockas av IS. Här får han stöd av studier som visar att erfarenheter eller upplevelser av diskriminering kan vara en drivkraft in i våldsbejakande extremism. I IS propaganda förstärks sådana känslor genom att man blåser upp denna aspekt och hävdar att det pågår ett krig mot muslimer, vilket ger upplevelsen en ideologisk inramning. Järvasalafisterna ser ungdomar som ansluter sig till IS ideologi som okunniga personer som hamnat snett. Det är även tydligt att en av strategierna för att få dem att ändra sig är att skapa identifikation och inte tala direkt illa om dem.

En populär föreläsare inom jihadist-kretsar är en numera avliden amerikansk föreläsare vid namn Anwar al-Awlaki. Järvaföreläsaren kommenterar honom på ett engagerat och karismatiskt sätt: ”Säkert, han säger bra saker men han är den som i Väst har influerat mest till det här som har att göra med extrema tankar, om jihad och takfir. Han har även nämnt i en artikel att det är tillåtet att sno från länder som är i krig med muslimerna och implementerar det på västerländska länder. Vad har det lett till? Att vissa tror att det är tillåtet att sno och säljer baxade [stulna] jackor och liknande och de gömmer stöldgods i moskén för Guds sak. Är det islam? Nej. Du är i ett land där du har fått säkerhet, ett land där du får leva ifred, och du säger att du får ta deras saker från affärer och liknande? Man skämmer ut islam. Ni som lyssnar på det här, läs! Det här är inte islam att ta saker och ting som inte tillhör dig och man skadar islam.”

Nej till extremism! | 1 min | Islam.nu | 208 visningar

I flera av Järvasalafisternas videor varnas för våldsbejakande grupper och extremism.

Järvaföreläsarna menar att det är viktigt att vara laglydig. En av dem har gjort videor där han uppmanar ungdomar att upphöra att skjuta på varandra, kasta stenar mot poliser och involvera sig med droger.

Dessa föreläsningar är välbesökta och fokus ligger på hur man ska leva som muslim. En 12 år gammal video med ett hatbudskap mot shiamuslimer har blivit uppmärksammas i medierna och det är svårt att veta hur de förhåller sig till den i dag. Det finns idéer hos salafister om att shia-muslimer har en felaktig tolkning av religionen och inte är att betrakta som muslimer, men i de föreläsningar som lagts upp på nätet förekommer inte detta ämne. Videon med hatbudskap finns heller inte kvar på nätet. När det gäller vissa frågor har salafisterna självfallet uppfattningar som avviker från det svenska majoritetssamhällets. De anser till exempel att homosexuella handlingar är förbjudna enligt islam. Detta är dock inget som de lägger stor vikt vid under sina föreläsningar. De är konservativa men för inte fram hatbudskap utan argumenterar för varför de anser att något är förbjudet. Man skulle förstås kunna tänka sig att de föreläsningar som finns tillgängliga på nätet är tillrättalagda för att inte skapa kontroverser och att man inte för fram kontroversiella uppfattningar utåt, men ändå gör det i mer slutna sammanhang.

Monir berättar: ”De har länge hållit föreläsningar och haft lokaler i Järva och södra Stockholm. När de möts är det endast teologi som diskuteras, de undviker politiska frågor men är positivt inställda till det saudiska styret. De tar dock inte emot pengar från dem. De är inte fientligt inställda till Sverige men engagerar sig inte så mycket i

samhället. De vill leva ifred och praktisera islam enligt sin egen förståelse.”

Salafisternas livsstil är enklare att upprätthålla när man lever segregerat. Detta är enligt Monir ett subkulturellt fenomen som har skapats i exil. ”De vet att de är illa omtyckta för att de är så konservativa och då vet de att det inte är någon idé att göra en insats, att engagera sig politiskt till exempel eller gå ut i medierna. De vill inte ljuga om vilka de är för att bli accepterade i samhället och därför isolerar de sig. De har helt enkelt skapat sig ett eget litet samhälle.”

Järvasalafisternas föreläsningar är populära, de har karismatiska och kunniga föreläsare som når ut till ungdomar, vilket med stor sannolikhet har inneburit att de hindrat ungdomar från att ansluta sig till IS.

Göteborgs takfirister

I Göteborg är det annorlunda. Här har takfirister, en våldsbejakande grupp som förklarar muslimer från andra inriktningar som icke-muslimer, en starkare ställning. Jag talar med Bettan Byvald, som har varit socialarbetare i Angered i över 20 år:

”Varken moskén i nordöstra Göteborg eller den andra stora moskén i Göteborg har gått ut och sagt att man inte ska ansluta sig till IS. Den förstnämnda är väldigt radikal och de som har rest har varit kopplade till den. Men det betyder inte att det är de som driver moskén som gör detta utan det är mer av en mötesplats, man går till moskén och sedan går man vidare. Sedan finns det personer i moskén som är emot IS. De mest extrema föreläsarna får inte hyra lokaler av kommunen.”

I Göteborg är de sauditbildade föreläsarna inte lika förekommande som i Stockholm. I stället har mer extrema takfivistiska våldsbejakande föreläsare fått en viss dominans. Dessa bedriver uppsökande verksamhet bland icke-muslimer och är manipulativa i sina närmanden. Ett tydligt exempel på detta finns i en video där två populära föreläsare i Göteborg närmar sig ungdomar som ser ut att vara i 13-årsåldern och som hänger ute en kväll (bild ur video på denna sida). I bakgrunden spelas lugn musik som har lagts på i efterhand och man ser att videon är filmad i smyg. Föreläsarna

ställer privata frågor till de unga killarna och spelar på deras behov av kärlek, trygghet och att bli sedda. De ber om att få krama dem och att de unga killarna ska lägga till dem på Facebook, vilket pekar på att föreläsarna har ett syfte med samtalet.

I nordöstra Göteborg finns en dominans av föreläsare som dessa som för fram extrema budskap både under föreläsningar och i det material som läggs ut på nätet. De har inte tagit avstånd från IS och är aktiva i de områden från vilka flest individer har anslutit sig till IS. Många pekar ut dem som just IS-rekryterare. Dessa individer har varit aktiva under en längre tid med föreläsningar som även har fått medial uppmärksamhet på grund av det extrema innehållet. Till exempel framgick det att föreläsarna spred antisemitism. Vissa av dem har kriminell bakgrund och har blivit dömda för ekonomisk brottslighet. Deras stil skiljer sig markant från dem som föreläser på islam.nu. Järvaföreläsarna på islam.nu har ofta en lång religiös utbildning bakom sig, ger ett mer lugnt, tillbakadraget, eftertänksamt och kunnigt intryck, medan ”takfiris” framstår som oseriösa och grova i sitt sätt. Ett exempel på det är följande citat som kommer från scenen som just nämnts:

”Vi älskar er bröder, vi är era bröder. Jag är din storebror, förstår du? Om någon här kommer och jidrar med dig så kommer jag klippa honom. Det är så brorsan vi älskar er, vi vill inte att ni ska hamna i skada i både själ och hälsa och i religion. Så vi är inte här för att vi är bättre än er, eller försöker leka Allan utan vi älskar er, ni är våra bröder. Sluta också med rökningen innan det är försent. Jag vill inte skrämja dig men profeten säger att den som röker, hans bön går inte upp till Allah. Varför? Det är som att jag hämtar en kniv här och skär min hud och kastar den på golvet och säger till Allah ge mig bättre hud. Han kommer inte ge mig hud. Så om du skadar dig själv kommer Gud inte hjälpa dig.”

Föreläsarna avslutar mötet genom att säga till de unga killarna att det var jättekul att se dem och att de ska höras och ses. Detta visar hur den konkreta rekryteringen till våldsbejakande grupperingar kan gå till, något som annars är svårt att få en inblick i.

Interna konflikter

Relationen mellan salafisterna i Stockholm och ”takfiris” är spänd. ”Takfiris” anser att salafisterna bara bryr sig om regeringarna

och inte om folket. Själva vill de störta regeringarna och skapa nya samhällen, medan salafisterna till stor del är privatlivsinriktade.

”Takfiris” har en del ideologiska likheter med Muslimska Brödrskapet, båda grupper följer Sayyid Qutbs läror, medan ”purists-salafisterna” anser att Qutb har förstört religionen genom att politisera den och införa tolkningar som inte fanns förut. ”Purists-salafisterna” menar även att Brödrskapet och takfiris har infört västerländska ideologier såsom leninism i religionen.

Salafisterna anser att en person inte får göra takfir (förklara en annan muslim som icke-muslim) själv utan att det måste vara sanktionerat från en lärd eller grunda sig på starka bevis. De har noggranna regler för takfir och är mer pedagogiska. Till exempel säger de inte ”du hamnar i helvetet om” vilket takfiristerna gör. Ett känt exempel på detta är föreläsaren i Göteborg som sade att tolvåriga flickor hamnar i helvetet om de inte bär slöja.

Brödrskapet å sin sida är måna om att få representera muslimer i den svenska offentligheten och har varit mycket framgångsrika med det fram till relativt nyligen. Monir säger att Muslimska Brödrskapet är hierarkiskt uppbyggt och hemlighetsfullt. Han menar även att de inte bryr sig om individen eller religiös utveckling. De vill ha politisk makt genom att infiltrera svenska partier, att det viktigaste för dem är att få vara muslimska representanter och att alla som ifrågasätter dem blir kallade för islamofober.

Monir fortsätter: ”Salafisterna tycker illa om Muslimska brödrskapet för att de blåser staten på pengar. De anser att det är förbjudet att lura staten och att ljuga. De är även emot att man ska ta emot bidrag, man ska vara självförsörjande. De har en fungerande intern ekonomi, de hjälper varandra att hitta jobb, lägenheter och om någon är i ekonomisk knipa så hjälper andra inom gruppen till. Salafisterna menar att islamofobin i Sverige till stor del är Brödrskapets fel, därför att de är gnälliga och klagar, de ljuger, lurar till sig bidrag, hycklar och därmed passar in i islamofobernas världsbild.”

Monirs berättelse visar att det finns stora skillnader och dispyter mellan de olika aktiva muslimska grupperingarna i Sverige. Själv blev jag förvånad över den höga kunskapsnivån om våldsbejakande extremism som finns bland Järvasalafisternas föreläsare och över deras starka engagemang för att få ungdomar att genomskåda

ideologin. Ännu är kunskapen hos omvärlden låg om de olika grupperingarna. De ses ofta som en enda stor grupp av "islamister" eller "våldsamma islamister". Mer ingående kunskap om dessa miljöer är viktig för att förstå hur dessa gruppers verksamhet påverkar ungdomar på olika sätt.

Det finns de som inte vill att några av dessa grupper ska vara en del av Sverige, men de är väletablerade och kommer att finnas kvar en lång tid framöver. Varför är då kunskapen om dem så låg? Kanske har man ännu inte tagit det första steget, nämligen att erkänna att de numera är en ofrånkomlig del av det svenska samhället.

***Evin Ismail** är doktorand i sociologi vid Uppsala universitet och forskar om IS nätpropaganda.*